

miroslav egerić

PESNIK I SMRT

Poezija je religija bez nade.
Kokto

U naručju bogova odrastoh.
Helderlin

(Na vest o smrti Miloša Crnjanskog)

Plavičasta svetlost televizora: vesti, banalne, koje se slivaju iz svemira u oko i u sluh. Najednom, slika pesnika koga smo svi znali i glas koji prati sliku: Umro je pesnik *Stražilova, Sumatre, Lamenta nad Beogradom*. Naje muški plakati; duša mora biti kao kristal, oštra i tvrda, nad takvim činjenicama; veliko se opire jadikovanju; umire sve na zemlji, prirodno onda — umire i jedan njen deo. Ipak... duševne strune se zatežu, misao o čoveku kao tragičnom, kratkovekom biću, polako, plavi, osvaja svest. Pružam ruku ka koricama, plavim, knjige u knučnoj biblioteci; oči klize preko stihova:

*Vratih Ti se!
Pa zar da kopnim, bolujem, mrem,
U smrti, kuda si brdovita se rasula?
Budućnost što mi obeća rascvetali Srem
Uzalud je, suzom braka, na Tebe kanula.*

Napolju veje sneg; veje melanholično, mokar i sitan; ni traga od rumenila iz pesnikovih vizija. Značajni i odgovorni spremaju se da drže govore, a sneg veje, kao pre dvadeset vekova, kada su za nekim drugim, grčkim ili rimskim pesnikom, odlazili prijatelji, zamišljeni, ćutljivi. Utrnula je u pesnikovom telu bezbratnost mladosti, ne treperi više ni razum, ni drhćuća i ledna ljubav, kao sen umorne srne:

*Od zemlje odlazim. I već slutim,
u sebi, sva mučenja prošlosti, pre miline,
Skoro će razneti dim i ovo što ovde
zbiuah.
No da l' će i tad svitati zore iz zimске
tišine,
Životu mom, da ga zlim ne mutim?*

A napolju veje sneg; veje melanholično, tiho i uporno. Više — znam dobro — neću videti nju, što mi je dala život, a s njim i neku mračnu i tešku istrajnost u nevolji. Neću videti — u istom obliku — ni drveće pred kućom rodnom, ni lelujave seni što nikoše pred detinjskim vidom rano. Život je, možda, odista, samo san, kratak i težak san u budnom stanju, san, možda, o tome kako otići, bez buke i bruke, bez loma i uniženja, prizemljiti telo, bez muke duhu. Još jednom u duši: zore Fruških gora, članci smehom prelivevi, milovanja vazduha, meki toskanski mrak, napukla trulost u glasu, divne bestidnosti, daleke; Sumatra, Sumatra; plavi krug, u njemu zvezda. Iznad svega u duši: nebo Srbije što visoko, zvezdano miriše.

Napolju i dalje veje sneg; sahranjuje prošlost. Pesnik se sada pretvara u kristalnu tačku u velikom okeanu ljubavi božje, nemoćan pred onima koji ga hvale, kao i pred onima koji to ne primaju, ali čute. Sneg me uznosi ka nekim prostorima u kojima kraljuje belina, praštanje, tišina, u pogledu i u mislima. Ništa nije izgubljeno, ništa nije izgubljeno, govorim sebi u mokrom mraku, iz kojeg kao da svetle dva pesnikova sjajna oka: Duh je samo promenio oblik. Neću više sresti onu iz koje potekoh ka haosu, ni lik pesnika u ljudskom metežu, ni čuti njegove reči u neke tamne večeri koje nas sklanjaju ka sanjarenju. I znam pouzdano, svim žilicama kojima sam povezan sa životom: malo je sada reći da je pesnik s nama. U ovom okeanu pahuljica, ja osećam da rastu cvetovi ljudskog jedinstva; i znam da smrt, iako nadmoćno ironična, samo mehanički po-

beđuje. Ona više — za mene — nije »strah od neprohodnosti i gluvog života«.

Evo, proći će ova zima, kao tolike druge, nestaće smetovi snega, i tragovi tih smetova, i doći će proleće, pa će se ponovo, kao uvek, zarudeti neki smehovi, zavijoriti plodne misli, snažna tela, ljudska nadanja i zablude koje ona nose. Smrt može reći: evo još jednog plena do kojeg dođoh, evo belega moje moći! A u korenju trava i u plavetnilu neba, u senastom okrilju *Stražilova* i moje detinjske Vrnjačke banje, u sjaju lipa i leptirova, strujaće ovaj odgovor: *Ne, on je s nama; slušajte samo u dubini, u naručju bogova odrastoh i oni mi rekoše, ne boj se, Ti nećeš biti sam. Drugi će poneti, i preneti na svetle obale tvoju čežnju za zrelim svetlom Tvoje nostalgije daljine, čistine i blagosti. Ti nećeš nikada biti sam.*

Jan Majen, Srem, Fruška gora, daleka koralna ostrva, London i Ližbua, ledena Hiperboreja i Beograd, vekoviti — sve će, sve će sijati u velikom obliku prihvatanja, umnožavanja, večitog, sveobuhvatnog, neuništivog života.

Sneg, međutim, ne prestaje, opominjući me: možda je i to što pišem jedan od tužnih, uzaludnih pokušaja čoveka da se — pred sudbinom — pojunači, odbrani, pesnikom, da umanjni njenu pohlepu i njenu žeđ za negativnim dokazima. Neka je i tako. Osećanje da je iz ljudskog, smrtnog bića isteklo toliko besmrtnih slika, da se u njima, ponovo, da osetiti miris ljubičica, sjaj glečera, duh šuma i vinograda tavnih, tuge i plavetnila, stida i veličine proticanja, ipak je neki dokaz u prilog nama, živim a smrtnim. Od tog saznanja biva nešto vedrije; više me ne bole želje za životom istim bolom; želja za večnošću ne mora da ima oblik želje za večnošću. Slava je ono što trenutno ispisuje belina napolju, dečji glasovi pod prozorima na snegu, glasovi dozvani pesnikovim duhom, moje osećanje da sneg uporno, mirno, poravnava ivice postojanja, ovde i tamo. Da ništa, ništa nije izgubljeno, već u drugi oblik pretvoreno! Poezija je religija bez nade. Da li?

nove knjige

BRANKO POPOVIĆ:
»UMETNOST I UMEĆE«,
»Prosveta«, Beograd, 1977.
Piše: Slavko Gordić

Najavljen pre desetak godina odlučno i ubedljivo, i prihvaćen bez većih otpora, naraštaj književnih kritičara i teoretičara pretežno strukturalističkog opredeljenja (B. Vukadinović, Đ. Vuković, Lj. Jeremić, M. Komnenić, M. Nedić, N. Petković, A. Petrov, B. Popović, M. Sutić) ne predstavlja više ni homogeno grupu ni osobito smelu prethodnicu. Realnosti životne i literarne, kao i uvek, povlače novinu i promenu u mirno sivilo sviknutih prizora. Jedan »hegemon« je zamenjen drugim, pri čemu su oba pretrepli međusobni uticaj, vaspostavljajući tako narušenu ravnotežu: tokom pomenutog razdoblja, petnaestak knjiga naših novih kritičara bivaju značajan, ali ne

uvek i najvredniji deo kritičko-teorijske produkcije. Granična linija između vrednog i zanemarljivog ne prolazi, očigledno, ni u oblasti književne misli i kritičke reči smerom generacijske ili programsko-metodološke stratifikacije. Vrednost je, gle, opet u domenu individualnog, i ničim se ne da ozakoniti!

Koliko stvaralačka putanja Branka Popovića sledi krivulju novih kritičkih opredeljenja? Pronicljivi analitičar formalnih i značenjskih struktura u književnom delu, metodološki dosledan i skrupulozan ispitivač, s izoštraenom svešću o prirodi i svrsi kritičkog govora, Popović je najpre zapažen po knjizi *Romansijerska umetnost Mihaila Lalića* i po nekoliko tekstovima o savremenom pesništvu — najviše po pogledu (*Neprolazna mudrost naivne reči*) o Bečkovićevoj knjizi *Reče mi jedan čovek*. Potom su usledile *Verzije književnog dela*, knjiga iz oblasti književne teorije, učena i stručna, puna matematizovane neumoljivosti, ali i sa sluhom za osobenosti literarnog fenomena. Tako je Branko Popović stasao u značajnog pregaoca naše nove kritike koja, kako veli jedan njegov programski tekst, »doseže do novih saznanja, pre svega, jer se domogla novih vidnih uglova, novih instrumenata i posve nove tehnike ispitivanja na trasama prethodnih istraživača, ali umnogome i izvan tih trasa«.

Nova, treća knjiga Branka Popovića, *Umetnost i umeće*, kao da se, međutim, dvoumi između starih i novih trasa! Literarnija, i pisana s više umeća, ona je u isti mah i starija, starostavnija od prvih dveju knjiga. U nameri da se dopadne kao *štivo*, ona je na trenuče stilski pretenciozna i »esejistički« lepršava. U želji da ostavi trajan, to jest *akademski* beleg, ona se pretežno bavi uspešnim piscima i uspelim knjigama, pa se u tom uzdanju u *proverne* teme katkad zatekla u *profne/verenim* metodama stare kritike, hoću reći: kritičkog besedništva, egzaltacije, deklarativnosti, didaktike i, što je najgore, jednoznačne, beskonfliktne, bezmalo normativne estetike i književne teorije! Ako nas utisak ne vara, neizbrisive otiske ovakvog kritičkog mišljenja pokazuju tekstovi o Andriću, Laliću i Njegošu, u kojima, pored mestimične pronicljivosti u zapažanjima i efektnosti u stilizaciji, prevladuje svojevrsno praznoslovlje i duhovna mlakost. (Druga je vrste mlakost, ili dobrostivost, u tekstu o jednom Smiljančevićem romanu koji, doista, ne može izdržati ni kroz ciglo dve-tri godine proneti pohvale koje mu Popović iskazuje i poruke koje mu pripisuje.)

Ima, srećom, u novoj Popovićevoj knjizi nekoliko ogleda pisanih bez opterećujuće svesti o veličini teme i zadatom kritič-

kom nalazu, bez opštih teorijskih mesta i ushićljive metafonike. Ove tekstove manje pokreće impresionistički shvaćeno nadahnuće negoli hladna vatra analitičke svesti čiji problemski, ako i ne dopiru do »zastrtih suština« književnog dela, bar osvetljavaju njegov prostor i obnise, zatvarajući pronicljivim obasjanjima najuži krug oko tih suština. Neuporedivo srećniji u ispitivanju određenog književnog dela negoli u otkrivanju »konstanti« ili »jedinštvne umetničke strukture« nečijeg opusa, Popović svoje najlepše osobine pokazuje u *analitičkom* tekstovima s konkretnim predmetom i povodom: u sjajnom fragmentu o »stavu« Bulatovićeveg romana *Ljudi sa četiri prsta*, u pomenutom ogledu o prirodi i formi Bečkovićeve knjige *Reče mi jedan čovek*, u »portretima« Milidragovićeve pesničkih zbirki. Luoidna, paradoksalna dijalektika njegovih nalaza (u prvom slučaju), temeljitost i višestranost interpretacije (u drugom) i suveren sklad iskaza (u trećem, a i drugde) ukazuju nedvosmisleno na mogućnosti ovog knjičara i na smerove kojih mu se valja držati. Jer zašto bi, doista, neko ko ima smisla za interpretaciju, sluha za vrednosti i dara za upečatljivo kazivanje — a to su, neosporno, Popovićeve svojstva — morao da pribegava mudrijaštvu, povlašćivanju i krasnorečju? (Postoji, doduše, u nas

čitav splet okolnosti koje pretvaraju kritičara u teskobnog dužnika, ali se upravo u prevladavanju tih obzira potvrđuje knjižka vokacija).

Kritičar Branko Popović, očigledno, mora više verovati *boljoj* strani svoje prirode: onoj koja mimo varljivih prizora lakog i brzog uspeha hoće strminu, otpor i rizik. Kao ni u svemu drugom, ni u kritici se ključne vrednosti ne dosežu dovijanjem.

ZVONIMIR HUSIĆ:
»VRIJEME BEZ LICA«, »Zrinjski«, Čakovec 1977.
Piše: Branimir Bošnjak

Knjiga pjesama *Vrijeme bez lica*, pjesnika Zvonimira Husića, kao da ponavlja naslov svoje prethodne (*Licem prema zemlji*, za koju dobiva 1975. godine *Brankovu nagradu*), a da opet, na svojevrstan način, razvija i razgrađuje početnu os značenja koja je zadana u toj sintagmi »lica prema zemlji«. To lice je ovdje postalo obezličeno, zapravo, *vrijeme* je obezličeno i time ostavlja bez lica i one koji su okrenuti prema zemlji. Ovaj simboliistički početak, vjerojatno, može biti uvodnom bilješkom za Husićeve pjevanje, u povodu njegove druge zbirke.

Husićeva poetska djelatnost nastaje u tradiciji pjevne, metaforične poezije, koja ne odbacuje nijedan od konvencionalnih rekvizita poezije, jer se upravo kroz konvencionalnost i zadane forme probija do općih značenja, prepoznajući svoju sudbinsku zakupljenost pjevanja. Za razliku od formalnih buntovnika i buntovnih formalista, Husić istrajno pokušava prepoznati osnovne obise svoje sudbine, i sebe samoga, upravo kroz poeziju metaforičke, pjevne provenijencije, kroz vezani, strogi stih, kroz ono što uzima kao osnovu pjesničkog rekvizitiranja. Treba, dakle, razlikovati konzervativizam koji prihvaća forme dosegnute navikom, ali i tradicionalizam koji prihvaća jednostavnost ili težinu baštinenih formi, da bi upravo kroz njih oživio i vlastiti život, »propevao« ga.

Husić je po vokaciji tradicionalistički pjesnik, no, on je pretežno zaokupljen vitalističkom crtom da bi tome poklanjao neku veću pažnju. On, očigledno, pjeva nastojeći prihvatiti sve teškoće pjesničkog zanata, ali i pjesničkog oreola, on je tu da »pije pelin«, ali i da doživljava »zvjezdane trenutke patnje«. Na taj način shvaćanja je izvrsna slika kojom pokazuje svoju vezanost uz poeziju i uz ovakav način govorenja:

»U pjesmi se kao riba
mrijestiš...«

Kričavost poezije Husić doživljava na način koji sintetizira sve suprotnosti, upravo vezujući stih za stih, a taj vezani stih (koji je često i bukvalno vezan, nimovan) osnovni je element sinteze ove suštinski izlomljene poetske prakse. Osnovni tematski krugovi u Husiću su vezani uz rekvizitarij klasične poetike romantičarskog tipa: javljaju se patnja i pesimizam kao osnovne

odrednice, zatim ljubav prema ženi i, konačno, sudbinska pitanja samog pjesnika, pjevanja, poezije kao takve, obrađena na simboličan način.

Patnja i pesimizam su odrednice koje nisu samo vezane uz tradicionalističke attribute poezije: one su, manje-više, odrednice suvremenog pjevanja, sve do nailaska ironijskog, humornog viđenja svijeta, koje destruiira i vlastiti predložak tragičnog, da bi što izravnije destruiralo čitavu osnovicu svijeta na koji nasrće. No, Husić jest pjesnik patnje, ali trajne patnje koja postaje *tužbalica i naricaljka*. Njegove pjesme su brojnice tuge i često idu nekom vrstom formaliziranih stepenica patnje. Tu je zanimljivo da pravi razlozi patnji i boli nisu navedeni, da je, dakle, sakriven uzrok ovoj tegobnoj sjeti. Uzroci patnji su, u stvari, negdje *izvan poezije*, oni su, dakle, u *svijetu* koji poezija pokušava pripitomiti, učiniti snošljivijim. Sada imamo zanimljive obrate: poezija jest neka vrsta utjehe i jedino uz njenu pomoć je i moguće izdržati svu navalu gorčine, ali, na drugoj strani, ona nije dovoljno snažna da promijeni svijet i time dovodi u pitanje i vlastiti ideal. Harmonija i ljepota zamjenjuje se sve češće atributima disharmonije i ružnoće, no (a to je paradoks!) time poezija ne gubi ništa od svojih formalnih karakteristika, ona time, u stvari, samo dobija: dobija jednu crtu »životnosti«, onoga od čega romantičarski pjesnik bježi glavom bez obzira. Svijet je upravo onaj faktor koji uvjetuje razočaranje u poetsku praksu, u ideal poezije. No, vidimo, istovremeno, kako je to razočaranje povezano s inkorporiranjem same životne prakse/riječ i u tkivo poezije i njenim »kvarenjem«. Idealna harmonija moguća je sada još samo kao prkos protiv disharmonije svijeta, a moguća je upravo u poetskoj praksi, stihotvoračkom umijeću.

Po ovim odrednicama jasno je da je tradicionalistički odnos SVIJET-POEZIJA presudan za Husićevo pisanje, i upravo kroz ovaj odnos biva jasnije kako i zbog čega pjesnik u ovoj konstrukciji zadržava pravo da optužuje »svijet«, kao što to navodi u jednom stihu u svojoj prvoj knjizi *Licem prema zemlji*:

»Snivač budi dok ti
stvarnost ne ogrči usne...«

Dakle, navodeći da mu je poezija neka vrsta sna, pisanje je čistoća i nevinost, bezbolnost i liječenje od traumatične stvarnosti, ali i da je taj san moguć samo do trenutka dok sama stvarnost ne »ogrči usne« snivaču-pjesniku.

Sukob svijet--poezija jest sukob *ideal-stvarnost*, a on u ovoj varijanti rađa pesimizam i nevjenicu u moć bilo kakve promjene patnjom prožete stvarnosti, ali i patnjom već zaražene poezije. Pjesnik je unaprijed poražen od stvarnosti, jer je to već zadano u samom predlošku mišljenja i pjevanja, jer je, konačno, poezija samo transcendentalni ideal. Pjesnik, ipak, ne može ništa drugo do »činiti svoju poeziju«, jer

je neka vrsta stvora koji luči ovu vrstu sekreta po svojoj prirodi, a upravo »činiti poeziju« ostaje ono što je primarno kao neka vrsta gledanja, hranjenja, ljubavnog života i svega ostalog što je osnova iskustva. Husiću je ovo način da shvati i uobliči svijet, ako svijet već nije uobličio njega i rasprostre ga kroz određenu igru klisea. Ova lučna ili »lučnošna« poezija rasvjetljava praviliju koja otkriva i ovu simbio tičku vezu pjesnika i pjevanja:

»Pjesnik ne može od svoje
pjesme dalje
ljubavnik od usne, bojovnik
od svog koplja...«

(*Licem prema zemlji*)

Pjesnik je tako očigledno zatvoren u visoki ideal nedosegnutog svijeta, svijeta u kojem je sve spontano i samorazumljivo, u kojem postoji neka vrsta primarnog jedinstva između zla i nevinosti, kao u bajkama o Snjeguljici, i pomaganja svih mogućih životinja jednoj sirotici koja je nevinost sama, njena sušta inkarnacija. U tom smislu ovaj stav je paradigmatički, on nije samo Husićev ili stav nekog određenog drugog, nego je vezan uz modele s kojima se s nama igra sama jezična praksa, preko podsvjesnih traumatskih ili manje traumatskih obilježja koja smo primili u sudaru s »vanjskim svijetom«. U ovom slučaju taj »vanjski svijet« postaje sve ono što nije unutar riječi, unutar sheme *poetskog* kao čistog, idealno nevinog itd, da bi nas već u slijedećem trenutku iznenadio onim što smo već u Husića vidjeli i spomenuli: igrom koja obuhvaća i samu riječ, čineći je dijelom tog ambivalentnog iskustva dobra/zla, svijeta/ideala, ekstaze/nihilističkog pada. Svijet se mijenja, ali ne na način kako se premijevalo: on je izmijenjen kroz jezičnu sliku onoliko koliko smo kroz igru demagogije žudnje sami uspjeli artikulirati tu žudnju i njenu prepoznatljivu halju. Pjesnik je negdje u vezi same prokreacije pjesme upravo stoga što i nije drugo do oruđe jezika koji ga kroz vlastitu pjesmu izgovara, ali na onaj način koji njegov ego nikako do kraja ne zadovoljava. Stoga je patnja ona patnja koja govori o tome da se nije našlo suglasje s govorom svog raslojenog bića, da dakle, to biće *nije svijet*, nego samo jezik koji to odbija da bude. On je u jedinstvu sisanja, hranjenja, kao malo dijete koje ne može dalje od svoje sise, jer mu je ona sve: čitav svijet, ono zadovoljstvo i ona veza s užitkom koja ne bi smjela nikada prestati, sve do sna koji dolazi poslije sitosti i koji nastavlja, razlistavajući svoju raskošnu masku, ono hranjenje, dakle, onaj užitak koji nikada ne smije prestati, ali koji se ne može ni vječno održavati i upravo stoga se zamjenjuje snom poslije sitosti, snom koji je zadovoljstvo produženo od naknadnog užitka, ponovnog hranjenja. Sitost je znak za san, a san je neka vrsta poetske igre, te bi poezija stoga trebala nastaviti užitak koji je negdje prestao.

No, mnogi su »siti od života« i neurotični snovi produžuju neurotično zapriječeno zadovoljstvo. Evo kako bi se objasnilo tamno iskustvo svih onih odbaceni, neradnosnih, svih onih koji ulaze u sliku suvremenosti, zajedno s nama, sadašnjima.

Kada smo spominjali inspiracije Husićeve poezije, spomenuli smo *ženu* koja je zaista jedna od glavnih tema njegovog pjevanja. Zanimljivo je da je žena gotovo prognana iz suvremene poezije, a da se ovdje pojavljuje kao neka vrsta simbolične metafore vrhunskog užitka. Žena je erotski ideal, mogućnost da se ostvari idealno zamišljeno zemaljsko jedinstvo, no u Husića ona nikada nije idealizirana. Previše karnalna, konkretna, previše svjesna veze, i muka, i radosti, ljubav je Husiću način da iskaže očajanje, ali i egzaltaciju pred ženom. Jedinstvenost ljubavi još je više podvučena svijetlošću o trenutnosti ekstaze, o nemogućnosti produžavanja užitka.

Vidljivo je da Zvonimir Husić u svojim knjigama sabranih pjesama *Licem prema zemlji* (1974) i *Vrijeme bez lica* (1977) nastoji da navede iskustvo koje bi moralo razriješiti sukob stvarnosti i poezije. No, iskustvo, upravo stoga što je ambivalentno, ne može razriješiti ovaj sukob drugačije nego pružajući alibi određenoj vrsti disperzivne poetike. Tako se javlja neka vrsta poučka koji sintetizira iskustvo knjige *Licem prema zemlji* i, djelomično, nove knjige *Vrijeme bez lica*: taj poučak vezan je uz riječi »njenu dosežnost, jer riječi su Husiću »gorke, slabo jamstvo čina« i u zanimljivoj inverziji »*slušanje je mudrost od govora preča*«. Tako smo zatvorili krug govorenja koje se završava u slušanju, u sabiranju iskustva, a ne u njegovom razlaganju. Zvonimir Husić uvijek je otvoren prema onome što dolazi, prema iskustvu samom, a ne prema onome što bi ga učinilo djelatnim, jer to ne mogu učiniti »samo riječi«.

Kantilena o kojoj smo govorili, a koja se u knjizi *Vrijeme bez lica* zgusnula do akrostihnih sinteza i poruka što nadiru kao epistole razornog iskustva, vrsta je obrane od patnje, od nadiranja svijeta. Kantilena uobličava opasnost u znak heraldičnog iskustva, ona poništava opasnost i čini život izdržljivim, iako čovjek često dobiva želju »*leći, predati se*«, i iako su »*glavog štap ove riječi*« kojima se pjesnik naslanja na zemlju.

Ako bismo željeli privedi kraju ovu asocijativnu analizu poezije Zvonimira Husića, trebali bismo još jedanput pročitati njegovu pjesmu *Zena s goblenom* u novoj zbirci *Vrijeme bez lica*, u kojoj ona dobiva novi kontekst. Krajnje jednostavna, zgusnuta do višeslojne slike, ova pjesma sintetizira iskustvo pjesnika upućenog svojoj pjesmi, poezije i žene koja se u slučajnosti rasporeda pojavljuje kao nehotični ubojica: sve su elementi koje smo spominjali kao dijelove poetskog korpusa Zvonimira Husića, ojelene koja se ovim posljednjim retoima ponovno razbija na samosvojnu kantilenu pojedinih pjesama, u čijem ćemo iščitavanju naći i sve ono što ovdje nije zabilježeno.